

Володимир БОНДАР

доктор педагогічних наук, професор,
академік НАПН України,
декан факультету педагогіки і психології
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова

Ключові слова: методологія, культура, філософія і методологія – самостійні науки, філософія методології, методологічні принципи, алгоритм побудови наукового апарату дослідження, структура наукового апарату як цілісного утворення.

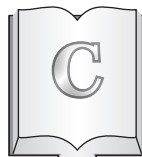
Якщо теоретична компетентність сприймається як один із базових сегментів когнітивної сфери особистості, її професійної компетентності, то поняття методології для вчених-педагогів і не лише – одне з найбільш невизначених, багатозначних і суперечливих за своєю сутністю. Часто те, що становить теорію, відносять до методології, і навпаки, що становить методологію, – до теорії.

У цій статті зроблена спроба «примирити» теорію з методологією і тим самим певною мірою підняти рівень методологічної культури молодих науковців.

УДК 001.8:378

**ПРОБЛЕМИ
ТЕОРЕТИЧНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ
ТА
МЕТОДОЛОГІЧНОЇ
КУЛЬТУРИ
ДОСЛІДНИКІВ
У ГАЛУЗІ
ПЕДАГОГІЧНИХ
НАУК**

© Бондар В., 2016

учасна педагогіка досліджує культуру як філософську категорію переважно в трьох напрямках:

- як сукупність знань, умінь, навичок і звичок, особистісних якостей, притаманних людині, що акумулює в собі нормативні, духовні та матеріальні надбання суспільства;
- як специфічні способи творчої людської діяльності, спрямованої на одержання й використання результатів фундаментальних та прикладних досліджень;
- як процес творчої самореалізації сутнісних сил особистості з її ціннісними орієнтаціями та готовністю до створення соціокультурних, матеріальних і духовних цінностей. Йдеться про теоретико-прикладні знання, перетворювально-креативну здатність людини та безпосередню участь у створенні матеріальних і духовних цінностей як складових теоретичної й методологічної культури вчених-педагогів.

Методологія як термін асоціюється у самосвідомості багатьох як філософська аб-

стракція або теоретичний феномен щодо існування, розвитку і пізнання природи, суспільства, мислення; ототожнюється із вченнями про систему принципів наукової й освітньо-професійної діяльності, із сутністю й реалізацією наукових підходів. У педагогічних працях поняття методологія часто тлумачиться не зовсім коректно і плутано, як і термін «теоретико-методологічні засади».

За цього не враховується істина про те, що методологія і філософія є окремими, самостійними науками, кожна з яких має свою методологію й філософію. Тому можна говорити про філософію методології як наукової дисципліни так само, як і про історію філософії та філософію історії як науки. Але зараз не про їх спільність, відмінність та взаємозбагачення.

Науково-педагогічна культура – це найбільш загальний рівень і спосіб творчої самореалізації особистості викладача ВНЗ у різних формах і видах наукової й педагогічної діяльності, включаючи й професійне спілкування, спрямованого на примноження науково-педагогічних цінностей засобами інформаційно-комунікаційних технологій навчання й виховання майбутніх педагогів.

Частиною науково-педагогічної культури працюючого й майбутнього викладача ВНЗ як суб'єкта є його освітньо-професійна компетентність і науково-методологічна культура, основи якої закладаються в магістратурі та аспірантурі. Феномен методологічної культури можна уявити як багаторівневу й інтегральну якість особистості науковця, передумову його ефективної наукової й педагогічної діяльності, як перспективно прогнозований показник науково-професійної компетентності викладача, як мету професійного самозростання та перманентного підвищення самоефективності. Теоретична компетентність і методологічна культура викладача сприймається як культура матеріальна й духовна, культура спілкування і мислення, наукової самоорганізації праці. Методологічна культура є одним із найважливіших і найскладніших компонентів інтегральної, системо-

твірної характеристики професіоналізму науково-педагогічного працівника ВНЗ, його цілісної освітньо-професійної й науково-педагогічної культури. Саме нею методологічною складовою професійно-педагогічної культури визначається рівень оволодіння сучасними методами й технологіями наукового пізнання й перетворення себе й довкілля. Саме в ній проявляються ключові й предметно-фахові компетенції й особистісні здатності до творчого перетворення всіх сфер людського життя, адаптивної готовності до змін, нестандартного мислення в умовах постійної потреби в інноваційній діяльності за тріадною схемою, або формулою самоефективності вченого й ефективності здійсненої пошукової діяльності: мета як міра й норма діяльності, її задум – гіпотеза та результат як отриманий продукт діяльності.

Яким же є алгоритм моделювання й експертизи дисертації з позиції критеріїв оцінювання рівня теоретичної грамотності й методологічної культури її виконавця?

Давайте спочатку звернемося до питання про те, що є відмінного в сутності філософії і методології як окремих наук. Головною функцією філософії як наукової дисципліни є загальнотеоретичний супровід наукової й практичної діяльності людини, а методології наукового пізнання – бути вченням про принципи планування й логіку організації та методи забезпечення наукового дослідження як з позиції загальних, так і спеціальних вимог.

До основоположних методологічних принципів і вимог до організації і здійснення дослідницької діяльності слід віднести наступні принципи:

- **об'єктивності** (урахування факторів, що породжують існування й розвиток досліджуваних явищ, можливість одержати істинне знання, недопущення суб'єктивізму, однобічності й упередженості у відборі й оцінюванні фактів);
- **доказовості й сутнісного аналізу** (через обґрунтованість вихідних положень, засновків, логіки дослідження, його висновків щодо співвідношення зовнішньої

форми і внутрішньої сутності предмета дослідження, проникнення в його внутрішню структуру, розкриття чинників й умов ефективного функціонування основних елементів структури явища та його цілісної структури);

- **принцип генетичності** (розгляд предмета дослідження у єдності з об'єктом на основі аналізу простору й часу їх виникнення, становлення, подальшого розвитку та ефективного функціонування в нових, експериментально підтверджених умовах (соціальних, економічних, педагогічних тощо);

- **принцип концептуальності**, побудованій на гіпотетичній основі дослідження як вимоги забезпечення єдності обґрунтування актуальності теми дослідження, стану функціонування предмета вивчення та аналізу його структури з гіпотетичним передбаченням змін, зниженням або ліквідацією конфліктності між наявним і бажаним у науці і практиці.

Реалізація зазначених та інших, вироблених методологією принципів тісно пов'язана з опорою на науково-теоретичні підходи – продукт багатьох наук, теоретично причетних до педагогіки (теорія систем, кібернетика, акмеологія, синергетика, теорія діяльності, валеологія, гендерна психологія, геронтопсихологія, когнітологія та багато інших наук з їхніми науковими підходами, застосування яких може стати корисним для підготовки кадрів до професійної діяльності).

Педагогіка, як і будь-яка інша наука, потребує змін для мінімізації негативного впливу зовнішнього середовища та умов, які здатні порушити гомеостаз (сталість) певних соціально-педагогічних систем. Тому вона постійно звертається за «допомогою» до наук, причетних до людини, природи чи суспільства.

Базовим серед усіх наукових підходів до інноваційної перебудови предмета дослідження є системний підхід як продукт теоретичного і логічного узагальнення практичного досвіду людей, система вірогідних наукових знань про певну сукупність

об'єктів, що описують, пояснюють і передбачають нові факти і явища відповідної предметної галузі. Залежно від специфіки предмета дослідження кожна галузь науки, яка знаходиться на перетині наук про природу, суспільство чи людину, вибудовує свій підхід, свою систему інваріантних умов, чинників, обставин, факторів, принципів, вимог тощо, щоб досягати більш високих результатів у відповідній науковій галузі діяльності людини (акмеології, андрагогії, педагогії, синергетиці, валеології, гендерній психології, геронтології, філософії, науковій методології, освітології, когнітології та ін.).

Із щойно сказаного випливає питання щодо проблеми вибору з десятків підходів саме тих двох-трьох чи п'яти, без опори на які неможливо вибудувати першооснову авторської інноваційної концепції наукового пошуку з адекватною їй методологією вивчення обраного предмета й заслуговує особливої уваги науковця.

У якій залежності знаходяться такі наукові феномени, як предмет, об'єкт і тема дослідження? Їх вибір і формулювання здійснюється за різною логікою: від окремого до загального або навпаки, залежно від рівнів теоретичної, методологічної й логіко-критичної культури мислення дослідника.

Важче тим розібратися у співвідношенні предмета, об'єкта, теми дослідження, хто думає і мислить переважно індуктивно, на узагальнення, а не на аналіз, структурування явища із застосуванням відповідних знань.

Завжди одиничний елемент, предмет, компонент є частиною цілого. Так ось ціле, що структурується, постає об'єктом вивчення, а його одна із складових – предметом. Компонування в одній думці, у простому реченні загального з окремим є назвою теми дисертації, наукового проекту, а не монографії, написаної на матеріалі дослідження. Щоб складну процедуру визначення об'єкта і предмета дослідження перетворити на просту, слід віднайти у його назві загальне (об'єкт дослідження) і окреме – предмет уваги, явище, яке досліджується.

Що ж є спільним і відмінним у темі, об'єкті, предметі дисертації?

Тема дослідження формулюється на базі обраного предмета дослідження (педагогічного явища, процесу тощо), який викликає особливу увагу дослідника з багатьох причин. До них можна віднести актуальність теми, пов'язану з новими суспільними вимогами, зумовленими науково-технічним, соціально-економічним, культурним розвитком, новими освітніми стандартами, нормативними документами, державними законами, педагогічними працями провідних науковців (вітчизняних, зарубіжних) у різних галузях освіти, виховання, управління тощо.

Предмет дослідження як елемент, частина, компонент цілісного процесу чи певної системи, яка функціонує як об'єкт дослідження, теж вимагає поліпшення (підвищення ефективності та якості результату), знаходяться в одній структурі – назві теми роботи як підмет і присудок з іншими частинами мови у простому реченні.

Співвідношення цілого (об'єкта дослідження) і виділеної в об'єкті його частини (предмета дослідження) становлять тему наукового пошуку – значимості та ролі вдосконаленого предмета для поліпшення функціонування об'єкта, над яким протягом тривалого часу, іноді впродовж багатьох років працюють учені-педагоги, психологи, науковці та ін.

Слід особливо наголосити, що предмет дослідження як частина об'єкта, які знаходять своє цілісне відображення у назві теми дисертації, обмежують обсяг літературних джерел, які має опрацювати дослідник, щоб обґрунтувати актуальність дослідження, стан і рівень розв'язування поставленої теоретичної чи прикладної проблеми, на яку до цього часу не зверталась достатня увага ні теоретиками, ні практиками.

Тема – зрозуміло, а що ж являє собою проблема дослідження? Як тема дисертації перетворюється на наукову проблему, а інколи навпаки, сутність якої криється у співвідношенні предмета та об'єкта дослідження.

Проблема, як і задача – усвідомлення неможливості подолання труднощів і суперечностей, що виникли в даній (що існує) або створеній людиною проблемній ситуації засобами наявного знання і досвіду.

Різні ситуації в природі та суспільстві існують об'єктивно, не залежно від волі й бажання конкретної людини, а коли вона усвідомлює, пізнає певну ситуацію, остання для суб'єкта спостереження й усебічного аналізу перетворюється на проблему. З цього моменту проблема, як і задача, бере початок певної залежності від методології її розв'язання.

Проблемна ситуація як психологічна категорія перетворюється на пізнавально-методологічну й обумовлює лише початкову стадію розумової взаємодії суб'єкта з предметом пізнання – стадію, пов'язану з пізнавальним мотивом і висуненням попередніх гіпотез про спроби розв'язування проблеми.

Саме перевірка гіпотез і є початком перетворення теми дослідження на проблемну ситуацію, яка за певних умов може перетворитися на проблему за можливих альтернативних способів вирішення. Вона породжується неможливістю пояснити нові факти в межах наявних у дослідника уявлень і формулюється у вигляді проблемного питання. Як правило, це питання про причини тих чи інших подій, про чинники, якими й визначається існування певних явищ, процесів, об'єктів.

Можливі й інші способи постановки проблеми – коли вона впливає не з причинно-наслідкових залежностей, а з самого факту існування об'єкта чи з його особливостей.

Перетворення теми на проблему є актом критично-продуктивного мислення з виявлення в ній (проблемі) протилежних позицій при поясненні одних і тих самих об'єктів, явищ, відношень між ними. Це не формально-логічна, а діалектична суперечність у середині предмета, явища чи процесу, що ніби роздвоює їх на протилежності й потребує побудови теорії, здатної усунути виявлені суперечності, розв'язання яких

становить стрижень проблеми, є джерелом розвитку наукової теорії.

Наведемо приклад некоректного ставлення окремих дослідників до розуміння того, яку інформацію таїть у собі науковий апарат проекту (магістерської й кандидатської роботи), з якого слід виходити при розгортанні ланцюга його ключових понять і категорій.

Тема: «Формування конкурентоспроможності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки (13.00.04 – теорія і методика професійної освіти)»

Вихідними при корекції об'єкта й предмета дослідження є такі міркування:

Цілісним за структурою є процес фахової підготовки педагогів, який досліджується у різних аспектах, одним з яких у даному випадку обрано формування конкурентоспроможності випускника ВНЗ як гаранта його особистісної й фахової успішності професійної діяльності, здатного до конкуренції в умовах ринкових відносин в освіті.

У процесі дослідження розробляються структура інноваційного процесу фахової підготовки педагога, ефективність якого забезпечується пошуком ряду педагогічних умов, які сприяли б підвищенню рівнів сформованості у студентів-випускників

ознак і властивостей конкурентоспроможного педагога, готового до успішної професійної діяльності.

Предметом дослідження, насправді, виступає процес формування конкурентоспроможного педагога в умовах фахової підготовки, а його метою – пошук таких педагогічних умов, внутрішніх факторів і зовнішніх чинників, за яких рівень особистісно-фахової спроможності конкурувати з іншими успішними педагогами значно підвищується. Віднайдені умови, чинники і фактори ефективності процесу професійної підготовки не входять у структуру цього процесу і знаходяться за її межами, як і принципи організації цього процесу.

У якій же гармонії знаходяться мета, гіпотеза і дослідницькі завдання, якими визначається логіка розгортання наукового пошуку істини і забезпечується цілеспрямованість руху автора до визначеної мети?

Звернемося до цих складових квазіпридуманної дисертації з наступною метою дослідження та його завданнями:

Гіпотезою як науковим припущенням передбачено, що процес формування конкурентоспроможності майбутніх педагогів на етапі професійної підготовки набуде ефективності за ряду педагогічних умов і далі розкривається три умови щодо ство-

Тема дисертації	Об'єкт	Предмет
Автореферат	Формування конкурентоспроможності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки у ВНЗ	Педагогічні умови формування конкурентоспроможності у процесі професійної підготовки у вищих навчальних закладах
Коректовані об'єкт і предмет дослідження після аналізу	Процес особистісно-фахової підготовки педагогів в умовах ВНЗ	Формування конкурентоспроможного педагога в умовах його фахової підготовки у ВНЗ

Мета дослідження	Завдання дослідження
Теоретично обґрунтувати, експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування конкурентоспроможності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки у ВНЗ.	Визначення стану розробленості проблеми конкурентоспроможності педагогів у процесі професійної підготовки. Розкриття сутності й структури досліджуваного феномена та особливостей його формування в умовах сучасного ВНЗ. Вивчення стану сформованості конкурентоспроможності студентів-педагогів за розробленими критеріями і рівнями. Теоретичне обґрунтування педагогічних умов формування конкурентоспроможності студентів-педагогів у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців. Експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов формування конкурентоспроможності майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки у ВНЗ.
Гіпотеза дослідження	

рення акмеологічного середовища (з поясненням його функцій); установлення діалогової взаємодії як основи співтворчості учасників педагогічного процесу з метою формування професійно значущих якостей педагогів як конкурентоспроможних фахівців; залучення студентів до різноманітних видів діяльності в умовах включення контактного навчання.

Ніби все нормально на перший погляд без критичного аналізу. Чи виступає мета дисертації науковим прогнозом, очікуваним науково-теоретичним чи прикладним до практики результатом? Ні, не стала передбаченням очікуваного наукового результату, а тому про ступінь (міру) досягнення мети сказати, визначити, виміряти не можливо. У структурі мети виконаної роботи результат не передбачений, у ній міститься зміст двох дослідницьких завдань: четвертого (теоретично обґрунтувати ще до формувального експерименту педагогічні умови) і п'ятого (експериментально перевірити ефективність гіпотетич-

но презентованих умов ефективності). Так можна було б у мету дослідження включити й ще пару завдань, хоча б, наприклад, з третього завдання – розробити критерії й показники сформованості досліджуваного феномена. Гіпотеза закінчується «використанням форм і методів контактного навчання» [1, с. 198].

Провідною ідеєю контактного навчання є трансформація навчальної діяльності на професійну з поступовою заміною пізнавальних потреб і мотивів на професійні: мету і завдання, вчинки і дії, засоби і методи, результати та їх оцінювання. За такого підходу до сутності контактного навчання слід шукати і перевіряти ефективність не педагогічних умов формування конкурентоспроможності студента як майбутнього педагога, а вплив спеціальних психолого-педагогічних умов, фактів і чинників на підвищення ефективності процесу професійної підготовки педагога та якості результатів щодо його професійної спроможності конкурувати на ринку освітянської праці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Освіта дорослих : енциклопедичний словник / за ред. В. Г. Кременя, Ю. В. Ковбасюка. – К. : Основа, 2014. – 496 с.

REFERENCES

1. Adult education : encyclopedic dictionary / (eds.) V. H. Kremen, Yu.V. Kovbasiuk. K. : Osnova, 2014. – 496 p.